

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

НІКОЛАЄНКО СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА

УДК:330.341.2:637.1

**ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРІВ ЗА УЧАСТЮ ПІДПРИЄМСТВ
МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті харчових технологій
Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: Кандидат економічних наук, професор
Чернелевський Леонід Миколайович

Офіційні опоненти: Доктор економічних наук, професор
Марченко Валентина Миколаївна
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського» Міністерства освіти і науки
України,
професор кафедри економіки і підприємництва

Кандидат економічних наук, доцент
Гришина Наталія Володимирівна
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова Міністерства освіти і
науки України,
доцент кафедри менеджменту

Захист відбудеться “08” грудня 2023 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.058.01 у Національному університеті харчових технологій за адресою: 01061, м. Київ, вул. Володимирська, 68, корпус А, аудиторія 311.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету харчових технологій за адресою: 01061, м. Київ, вул. Володимирська, 68.

Автореферат розісланий “ 07 ” листопада 2023 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

Олеся ТУР

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Молочна промисловість України постала перед низкою загроз та небезпек, які не лише знижують ефективність діяльності підприємств галузі, але і загрожують втратою конкурентних позицій національних виробників молочної продукції на світовому та національному ринку.

Дослідження стану та результативності діяльності підприємств молочної промисловості в довоєнний період дозволило виявити тенденції та закономірності їх розвитку, зокрема: скорочення кількості підприємств, зміну структури виробництва, зменшення кількості працюючих тощо. В галузях промисловості зростала консолідація активів, пов'язаних правами власності. Більшість ефективних підприємств стали учасниками вертикально-інтегрованих структур. Така консолідація мала позитивні наслідки: концентрація фінансових ресурсів, закріплення сировинної бази, зростання ринкової влади. Означені тенденції призвели до перерозподілу ринків збуту готової продукції і обмеження можливостей для розвитку самостійних виробників, які не є учасниками інтегрованих формувань. У таких умовах перспективним напрямком розвитку молочної промисловості є формування кластерів на основі договірних відносин. У післявоєнний період проблема формування договірних відносин набуде особливої актуальності з огляду на значне зменшення сировинних ресурсів, яке обумовлене знищенням поголів'я великої рогатої худоби у районах ведення бойових дій.

Попри відсутність законодавчого закріплення кластеру в Україні, світова практика довела ефективність формування кластерних відносин. Особливістю кластеру, на відміну від існуючих форм інтеграції, є збереження права власності за кожним із його учасників та побудова стійких та надійних відносин, що дозволить покращити ефективність роботи підприємств молочної промисловості та забезпечити продовольчу безпеку України.

Вагомий внесок в теорію та практику формування та розвитку кластерів внесли такі зарубіжні та вітчизняні вчені: М.Портер, С.Розенфельд, Є.Фезер, М.Єнрайт, Д.Якобс, А.Маршал, Г.Р.Хасаєв, А.А.Мігранян, С.І.Соколенко, М.П.Войнаренко, О.М.Петухова, А.В.Череп, О.С.Богма та інші. Однак у працях зазначених авторів не достатньо досліджено галузеві особливості процесів формування кластерів, зокрема в молочній промисловості. Дослідження та розвиток питань, пов'язаних із оцінюванням доцільності участі підприємств молочної промисловості у кластері та вибором типу кластеру, і обумовлено вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках наукової теми Національного університету харчових технологій «Управління підприємствами в умовах забезпечення продовольчої безпеки» (номер державної реєстрації 0112U004638), де автором досліджено існуючі моделі кластерів та, на підставі цього, запропоновано кластерна модель за участю підприємств молочної промисловості України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретико-методичних підходів та розроблення практичних рекомендацій щодо формування кластеру за участю підприємств молочної промисловості.

Для досягнення поставленої мети було визначено наступні завдання:

- дослідити економічну сутність базових понять теорії кластеризації;
- узагальнити існуючі класифікаційні ознаки групування кластерів та розвинути їх з урахуванням особливостей молочного виробництва;
- узагальнити та удосконалити методичне забезпечення формування кластерних структур;
- дослідити та розвинути науково-методичні підходи до формування кластерів та розробити процедуру створення та функціонування кластеру за участю підприємств молочної промисловості;
- узагальнити методичні підходи до формування кластерів та удосконалити методичне забезпечення оцінювання доцільності та спроможності підприємств до формування кластерних структур;
- проаналізувати розвиток підприємств молочної промисловості в сучасних умовах господарювання, визначити пріоритетні для них типи кластерів;
- проаналізувати та узагальнити існуючі підходи до формування структури територіальних кластерів, сформулювати модель територіального кластеру за участю підприємств молочної промисловості;
- обґрунтувати перелік підприємств-ядра кластеру та забезпечуючих його діяльність виробництв у структурі територіального, галузевого, інноваційного та агропромислового кластеру.

Об'єктом дослідження є процес формування кластерів в молочній промисловості.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та прикладних підходів до формування кластерів за участю підприємств молочної промисловості.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених в дисертації задач використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Метод групувань, індуктивний метод застосовувались при зборі та узагальненні інформації; методи аналізу, синтезу та порівняння – для опрацювання масиву інформації та співставлення показників діяльності підприємств молочної промисловості; графічний та табличний методи – для наочного відображення отриманих результатів та відображення тенденцій; статистичні методи – при розрахунку коефіцієнтів, які характеризують спроможність (галузі, регіону) до утворення кластеру; метод експертних оцінок і прогнозів – для вивчення проблематики молочної промисловості та оцінки мотивів участі в кластері різних категорій учасників; метод ієрархій – для вибору альтернативного типу кластеру; абстрактно-логічний – при формуванні висновків за результатами одержаних результатів.

Інформаційною базою стали законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, фінансова звітність підприємств молочної промисловості, наукові праці вітчизняних і

зарубіжних учених, дослідницькі та аналітичні матеріали рейтингових агентств, інтернет-ресурси, власні дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретичних положень та розробленні методичних і практичних рекомендацій щодо формування кластерів за участю підприємств молочної промисловості.

Найбільш вагомими одержані наукові результати полягають в наступному:

удосконалено:

- методичні підходи до оцінювання потенційної спроможності підприємств молочної промисловості до створення кластерних об'єднань, котрі базуються на запропонованій системі коефіцієнтів оцінювання їх внутрішнього потенціалу для формування кластеру (коефіцієнти локалізації), та зовнішньої потреби в кластерах (коефіцієнти душового виробництва та спеціалізації), що на відміну від існуючих, дозволяють провести територіальне групування підприємств з виробництва молочної продукції для ідентифікації учасників та ядра кластеру, визначити тип кластеру (територіальний, галузевий, інноваційний, агропромисловий), який відповідає умовам розвитку визначеної території та галузі діяльності;

- системний підхід до моделювання територіального кластеру, що на відміну від існуючих, реалізує сучасні потреби формування ланцюга доданої вартості молочної продукції і дозволяє сформувати модель кластеру, яка складається з блоку кластероутворюючих підприємств, блоку із вирощування нетелів та блоку кластерної інфраструктури, які складають єдину систему економічних відносин, що в свою чергу є поєднанням функціональної (планування, стимулювання та контроль) та забезпечувальної (організаційне, нормативне та ресурсне забезпечення) підсистем;

- методичні підходи до вибору альтернативної форми реалізації економічних інтересів підприємств молочної промисловості при різних типах їх кластеризації, в основу яких, на відміну від існуючих, покладено результати SWOT-аналізу їх діяльності та методу аналізу ієрархій, що дозволило узагальнити критерії розвитку підприємств молочної промисловості, визначити рівень їх пріоритетності та виявити тип кластеру, при формуванні якого досягається найвищий рівень досягнення визначених критеріїв;

набуло подальшого розвитку:

- підходи до класифікації кластерів шляхом доповнення існуючих класифікаційних ознак групування кластерів ознаками сфери суспільного життя, способу організацій, стадії життєвого циклу, типу інтеграції, що дозволяє ідентифікувати кластери та оцінювати потенціал їх реалізації;

- понятійно-категорійний апарат теорії кластеризації шляхом узагальнення атрибутивних ознак кожного із видів кластеру, що дозволило уточнити трактування поняття кластеру та доповнити економічну сутність понять територіального, галузевого, інноваційного, екологічного, соціального кластерів;

- теоретико-методичні підходи до ідентифікації передумов формування кластерних структур із врахуванням особливостей кожного із типів кластерів, мети їх утворення, принципів ефективної діяльності, архітекτονіки структури.

– запропоновано науково-методичний підхід до формування кластерів, у відповідності до якого процес утворення кластеру базується на послідовній реалізації комплексу дій, спрямованих на аналіз доцільності та оцінювання можливостей створення кластеру для ядра кластеру та всіх його учасників. Для реалізації сформованої концепції визначені мета та задачі кластеризації, сформоване методичне та організаційне забезпечення;

– теоретичні основи теорії кластерів в частині уточнення економічної сутності понять:

- кластер як добровільне об'єднання суб'єктів господарювання однієї або різних видів економічної діяльності та сфер суспільного життя, діяльність яких спрямована на реалізацію спільних економічних, соціальних та/або екологічних інтересів на основі координації, узгодження дій, спрямованих на реалізацію інтересів кожного із учасників кластеру;

- соціального кластеру як добровільного об'єднання суб'єктів соціальної сфери з метою отримання соціально значимих результатів діяльності;

- екологічного кластеру як територіального об'єднання суб'єктів різних видів економічної та соціальної діяльності, які є об'єктами впливу єдиних для всіх них природних факторів впливу (повітря, підземної і наземної води тощо), та які створюються з метою спільного вирішення екологічних задач регіону;

- територіального кластеру як спілки територіально локалізованих підприємств, які взаємодіють між собою на договірній основі і разом беруть участь у формуванні доданої вартості кінцевого продукту, забезпечуючи тим самим ефективність діяльного кожного із учасників;

- галузевого кластеру як форми організації діяльності у визначеному секторі економіки, яка формується на основі горизонтальної інтеграції виробничих ланцюгів створення доданої вартості;

- агропромислового кластеру як особливого формату взаємодії учасників різних видів економічної діяльності, в основу якого покладено перехід від окремо функціонуючих сільськогосподарських і переробних підприємств до вертикальної інтеграції учасників ланцюга доданої вартості, спрямованої на підвищення ефективності діяльності шляхом розвитку коопераційних відносин між його учасниками.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені методичні та практичні рекомендації можуть бути використані: підприємствами молочної промисловості – у процесі прийняття рішень щодо формування територіальних та галузевих кластерів; Національною асоціацією молочників України – при наданні консультативних послуг з питань доцільності та можливості утворення територіальних та галузевих кластерів; аналітичними компаніями – для оцінювання економічної ефективності формування кластерів в молочної промисловості.

Апробація результатів дисертаційної роботи підтверджується актами впровадження на ПАТ «Яготинський маслозавод» довідка № 347 від 22.05.2017 року, ПрАТ «Обухівський молокозавод» довідка № 5436 від 31.12.2020 року, ПрАТ «Кагма» довідка № 3 від 05.01.2021 року.

Окремі положення дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі Національного університету харчових технологій, зокрема при викладанні дисциплін «Організація і методика аудиту», «Фінансова звітність за міжнародними стандартами», «Облік на підприємствах малого бізнесу» (довідка від 20.12.2022).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є одноосібно виконаною науковою працею, в якій викладено авторське бачення та підходи до розв'язання важливого наукового завдання – формування кластерів за участю підприємств молочної промисловості. Одержані та викладені ідеї, підходи та наукові результати отримані особисто автором.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати досліджень пройшли апробацію на міжнародних та національних конференціях: «Новітні технології, обладнання, безпека та якість харчових продуктів: сьогодення та перспективи (Київ, 2010 р.); «Управління сучасним підприємством» (Київ, 2013 р.); «Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК» (Київ, 2013 р.); «Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості» (Київ, 2014 р., 2015 р., 2016 р.); «Нові ідеї в харчовій науці - нові продукти харчової промисловості» (Київ, 2014 р.); «Сучасні проблеми розвитку підприємств харчової промисловості» (Київ, 2014 р.); «Проблеми сучасної економіки (Запоріжжя, 2015 р.); «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (Івано-Франківськ, 2015 р.); «Сучасні проблеми бухгалтерського обліку та фінансів» (Київ, 2018 р.); «Розвиток підприємництва як фактор росту національної економіки» (Київ, 2022 р.); «Управління системою фінансово-економічної безпеки соціально-економічних систем різних рівнів функціонування» (м. Миколаїв, 2022 р.); «Фінансово-економічна платформа парадигмальних змін повоєнного розвитку України» (м. Хмельницький, 2022 р.); «Економіка підприємства: теорія і практика» (м. Київ, 2022 р).

Публікації. Основні положення і результати наукового дослідження відображено у 30 опублікованих наукових працях. Загальний обсяг публікацій, що належить автору, становить 8,68 друк.арк., з яких 3 публікації в колективних монографіях обсягом 0,97 друк.арк., 12 статей опубліковано у фахових виданнях обсягом 6,09 друк.арк., 15 тез доповідей та матеріалах конференції загальним обсягом 1,62 друк.арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Обсяг основного тексту становить 236 сторінки. Список використаних джерел налічує 150 найменувань. Робота містить 55 таблиць, 39 рисунків, 19 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, її зв'язок з науковими програмами, визначено мету та задачі дослідження; розкрито предмет і об'єкт дослідження, висвітлено методи, використані в процесі роботи, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію, публікації, структуру й обсяг роботи.

У **першому розділі «Теоретико-методичні підходи до формування кластерів»** розглянуто теоретичну сутність кластеру, досліджено існуючу типологізацію кластерних структур, систематизовано моделі формування та функціонування кластерних структур, узагальнено організаційно-економічні передумови формування кластерів.

Розвиток теорії формування кластерів бере свій початок з досліджень А. Маршала і триває до нині. Незважаючи на широкий інтерес в суспільстві до кластерних формувань, досі не існує єдиного розуміння даного поняття, яке б відображало не лише структурний підхід до формування кластеру, а й розкривало зміст та відмінності від споріднених понять. Більшість теорій засновані на трактуванні кластеру як агломерації, що не відповідає сучасним тенденціям та явищам економіки, адже атрибутивними ознаками кластеру є: мета, задачі, склад учасників, організація взаємовідносин між ними, процес узгодження та координації дій, процес збалансованості їх економічних інтересів тощо.

На основі узагальнення основних підходів до класифікації кластерів розвинуто існуючі класифікаційні ознаки групування кластерів ознаками сфери суспільного життя, способу організації, стадій життєвого циклу, типу інтеграції. Введено в науковий обіг поняття: 1) соціального кластеру – як добровільного об'єднання суб'єктів соціальної сфери з метою отримання соціально значимих результатів діяльності; 2) екологічного кластеру – як територіального об'єднання суб'єктів різних видів економічної та соціальної діяльності, які створюються з метою спільного вирішення екологічних задач регіону; 3) економічного кластеру – як об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності з метою реалізації кожним із його учасників власних економічних інтересів; 4) інноваційного кластеру – як об'єднання суб'єктів економіки, які спільно реалізують повний цикл виробництва інноваційного продукту від етапу розвитку фундаментальної наукової ідеї до комерціалізації готової продукції; 5) змішаного – кластери, які реалізують задачі різних сфер економічної діяльності (суспільні, екологічні, інноваційні, економічні тощо).

На основі виокремлених класифікаційних ознак розвинуто економічну сутність кластеру як добровільного об'єднання суб'єктів господарювання однієї або різних видів економічної діяльності та сфер суспільного життя, діяльність яких спрямована на реалізацію спільних економічних, соціальних або екологічних інтересів на основі координації та узгодження взаємодій, спрямованих на реалізацію інтересів кожного із учасників. Запропоноване трактування поняття кластер відповідає основним теоретичним та

методологічним підходам, зокрема: розвиває класичну сутність поняття кластеру як системи відносин між його учасниками; визначає форму кластеру як добровільної самоорганізації суб'єктів господарювання; ідентифікує мету створення кластерів; визначає спосіб досягнення мети кластеру, який полягає у координації спільних дій учасників кластеру.

Дослідження та узагальнення існуючих законодавчих норм розвитку процесів формування кластерів в Україні виявило відсутність спеціального правового регулювання кластерних формувань, а, відповідно, і відсутність важелів державного впливу на стимулювання розвитку кластерів в Україні. Основним стимулом створення кластерів є економічний інтерес його учасників та рівень його збалансованості.

За результатами дослідження зарубіжного та вітчизняного досвіду систематизовано позитивні результати, недоліки та існуючі перешкоди процесу формування кластерів. До перешкод розвитку кластерів віднесено: ресурсний дефіцит, труднощі доступу до капіталу, наявність слабкої технологічно-інституціональної структури, регіональна ізольованість, відсутність інформаційної комунікації між виробниками, висока конкуренція.

Основними результатами кластерних утворень є посилення конкурентних переваг кожного із його учасників та задоволення індивідуального та інтегрованого економічного інтересу. Окрім того, в результаті успішної діяльності кластерів посилюється спеціалізація виробництва, формується місцева інфраструктура, активізуються наукові дослідження, рівень освіти наближається до реальних потреб працедавців, зростає інвестиційна привабливість учасників кластеру тощо.

На основі аналізу світових моделей кластерів за критеріями: наявність фірм-лідерів; розвиток малого бізнесу; наявність та рівень інноваційної активності; наявність прямих іноземних інвестицій; інтернаціоналізація бізнесу, виявлено, що існуючі моделі не повною мірою враховують потреби та умови ведення господарської діяльності в Україні.

Зроблено висновки, що з урахуванням стану розвитку вітчизняної економіки, її інфраструктури, інноваційної активності, інвестиційної привабливості, міри залучення галузей у світогосподарські відносини, кластери в Україні мають формуватися та розвиватися за змішаною моделлю, яка імплементує найкращі практики формування кластерів з існуючих світових моделей та враховуватиме особливості економічної діяльності в країні.

Дослідження організаційно-економічних передумов формування кластерних структур та аналіз існуючих наукових підходів дозволили узагальнити підходи до формування кластерів та виділити основні етапи формування кластерних об'єднань: аналіз проблем розвитку ініціатора формування кластеру, аналіз можливостей їх вирішення з допомогою спільних дій учасників кластеру; моніторинг стану та тенденцій розвитку економічного середовища діяльності; вибір відповідної моделі кластеру та формування складу учасників та системи договірних відносин; оцінювання ефективності кластеру. Формування кластерів на основі запропонованих принципів

дозволить визначити напрями розвитку різних типів кластерних утворень та сприяти їх ефективному функціонуванню, врахувати особливості учасників кластерного формування, координувати механізм функціонування відносин у кластері.

У другому розділі «Основні тенденції та проблеми розвитку кластерних формувань» досліджено тенденції розвитку харчової промисловості, сформовано методика оцінювання потенційної спроможності галузей харчової промисловості до формування кластерів на основі оцінювання їх внутрішнього потенціалу та зовнішньої потреби в кластерах, реалізовано апробацію запропонованої методики, яка дозволила здійснити вибір галузей, провести територіальне групування підприємств з виробництва молочної продукції для ідентифікації учасників та ядра кластеру.

Дослідження стану та результативності діяльності підприємств харчової промисловості дозволило виявити тенденції та закономірності розвитку, які проявляються у скороченні кількості підприємств, зміні структури виробництва, зменшенні кількості працюючих тощо. В харчовій промисловості скорочення кількості підприємств за останні 7 років склало 3474 одиниць, в молочної галузі – 183 підприємства (з 535 до 352).

У сучасних умовах основними перешкодами, які обмежують потенціал розвитку молочних підприємств є: зниження виробництва молока та молочних продуктів з 24,5 млн. т молока в 1990 році до 8,7 млн. т в 2021 році, зменшення частки молока, що надходить від сільськогосподарських підприємств з 76 % до 28%, зростання імпорту молока до 9,2 % від обсягу його виробництва в 2021 році, різке падіння обсягів експорту, зменшення попиту на молочну продукцію через значне зменшення кількості населення, обумовлене військовими діями в Україні.

Аналіз методичного забезпечення оцінювання та вибору підприємств учасників кластеру базується на попередньому оцінюванні спроможності галузі до утворення кластерів, виходячи із аналізу її внутрішнього стану та зовнішнього потенціалу розвитку. Внутрішній потенціал харчової промисловості запропоновано оцінювати на основі статистичного показника локалізації, який оцінює рівень галузевого виробництва, наявності технічних засобів для виробництва та компетентного персоналу.

З метою оцінювання зовнішніх факторів впливу на формування кластеру обрано критерії попиту та потужності галузі в регіоні. Для цього запропоновано розраховувати показники: виробництво продукції на душу населення та рівень спеціалізації. За результатами розрахунку коефіцієнтів локалізації, душевого виробництва та спеціалізації виявлено різну доцільність та потенційну можливість об'єднання підприємств різних галузей харчової промисловості в кластерні структури.

Для реалізації мети формування кластеру на визначеній території використано метод згортки та розрахунок коефіцієнту загальної локалізації, який відображає внутрішній потенціал галузі на територіальній одиниці до утворення кластерів. Аналіз інтегрального індексу локалізації підприємств

харчової промисловості дозволив отримати висновок про різну спеціалізацію регіонів України у виробництві харчової продукції.

Таблиця 1. – Фрагмент порівняльної таблиці інтегральних індексів територіальної локалізації галузей харчової промисловості

Підприємства області	Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	Перероблення та консервування овочів та фруктів	Виробництво олії та тваринних жирів	Виробництво молочних продуктів та морозива	Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів
Вінницька	1,91	4,01	2,35	4,40	3,05
Волинська	2,56	1,04	0,16	0,07	0,11
Дніпропетровська	0,81	0,85	0,80	0,40	0,65
Донецька	0,83	0,03	0,03	0,20	0,09
Житомирська	1,36	0,08	0,27	2,56	0,35
Закарпатська	0,38	1,38	0,00	0,00	0,23
Запорізька	0,42	0,17	1,01	0,27	0,50
Івано-Франківська	1,38	0,44	0,11	0,59	0,64
Київська	1,51	0,96	0,70	1,37	1,31

Причинами нерівномірності спеціалізації регіонів у виробництві харчової продукції є наявність факторів забезпечення виробництва: сировинних ресурсів, капіталу, робочої сили, підприємницької ініціативи.

Найбільша нерівномірність має місце серед підприємств з виробництва м'яса та м'ясної продукції, молочної продукції та морозива. Так, концентрація виробництва серед підприємств з виробництва молока та молочної продукції коливається на рівні від 0,07 до 4,40.

Визначено, що території з найвищим рівнем концентрації виробництва є територіями з налагодженою системою постачання сировинних ресурсів та забезпечені всіма необхідними факторами виробництва. Утворення кластерів на таких територіях може призвести до зміни організаційних взаємозв'язків у партнерській системі взаємовідносин ланцюга створення доданої вартості.

На територіях з низьким рівнем концентрації виробництва відзначається наявність недостатнього попиту або ресурсного забезпечення.

Території з середнім рівнем концентрації виробництва є потенційними об'єктами кластерних формувань.

Територіальне групування підприємств за критерієм інтегрального індексу загальної локалізації дозволило зробити висновок про те, що більшість підприємств з виробництва молочної продукції та морозива відносяться до групи територіально мало концентрованих виробництв. Стратегічним напрямом їх розвитку може стати кластерне об'єднання. Підприємства з низьким рівнем локалізації виробництва молочної продукції можуть стати учасниками кластерів, а підприємства з високим рівнем локалізації виробництва можуть виступити ядром територіальних кластерів та об'єднати навколо себе виробників молока та учасників системи розподілу продукції.

На основі територіального розподілу підприємств з виробництва молока та молочної продукції виявлено потенційну доцільність формування кластерів молочної промисловості на територіях Київської, Кіровоградської, Сумської, Черкаської, Харківської, Миколаївської, Полтавської, Хмельницької та Чернігівської областей.

Дослідження структури та взаємозв'язків провідних виробників молочної продукції на предмет потенційної участі або статусу ядра кластеру виявило, що більшість із них є інтегрованими у холдингові структури, до складу яких входять як підприємства молочної промисловості, так і сільськогосподарські виробники молока.

Оцінювання ефективності діяльності підприємств молочної промисловості показало різновекторну направленість їх динаміки та кількісного виміру їх станів (табл. 2).

Таблиця 2 – Економічні показники діяльності підприємств молочної промисловості

№	Назва підприємства	Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	Чистий фінансовий результат, тис. грн	Додана вартість, %	Матеріаломісткість, грн	Витрати на 1 грн чистого доходу, грн	Фондовіддача, грн	Коефіцієнт				
									рентабельності продажу,	рентабельності продукції	покриття	автономії	фінансової стабільності
1	ПрАТ «Тернопільський молокозавод»	2326475	2092681,00	-22 144,00	0,25	0,85	0,90	3,45	-0,01	0,11	0,62	0,41	0,70
2	ПАТ «Чернігівський молокозавод»	143348	134 368,00	38 909,00	0,31	0,32	0,94	3,12	-0,07	0,14	1,15	0,08	0,09
3	ТДВ «Яготинський маслозавод»	3103661	2784504,00	63 319,00	0,26	0,72	0,90	6,98	-0,02	0,19	1,43	0,34	0,51
4	ТОВ «Данон Дніпро»	4032636	2970389,00	165 822,00	0,52	0,26	0,74	32,47	0,07	0,46	1,24	0,26	0,36
5	ПрАТ «Вімм Білль Данн Україна»	582174	431 370,00	124 169,00	0,96	0,10	0,74	1,42	0,33	0,34	9,01	0,47	0,87
6	АТ «Житомирський маслозавод»	2442870	1899982,00	59 332,00	0,57	0,53	0,78	2,72	0,06	0,34	1,38	0,66	1,98
7	ПрАТ «Комбінат Придніпровський»	1 565 803	1 170 541	84 444,00	0,49	0,68	0,74	7,47	0,05	0,34	2,54	0,79	3,78
8	ПрАТ «Дубномолоко»	2429944	2353697,00	22 431,00	0,13	0,68	0,97	15,14	0,01	0,03	0,73	0,13	0,15
9	ПрАТ «Обухівський молокозавод»	248908	209 254,00	-	0,45	0,70	0,84	8,69	0,04	0,20	4,85	0,89	7,98
10	ТОВ «Молочна компанія «Галичина»	2369061		10 034,00	0,41	0,82	0,87	13,27	0,00	0,29	0,79	0,06	0,07

З метою оцінювання міри наближення сукупності показників до еталонного значення вибірки, використано метод таксономії. Розрахунок таксономічного індексу ефективності діяльності підприємств молочної промисловості дозволив виокремити групи підприємств, які можуть виступати в якості ядра територіального кластеру та групи підприємств-учасників кластеру (рис. 1).

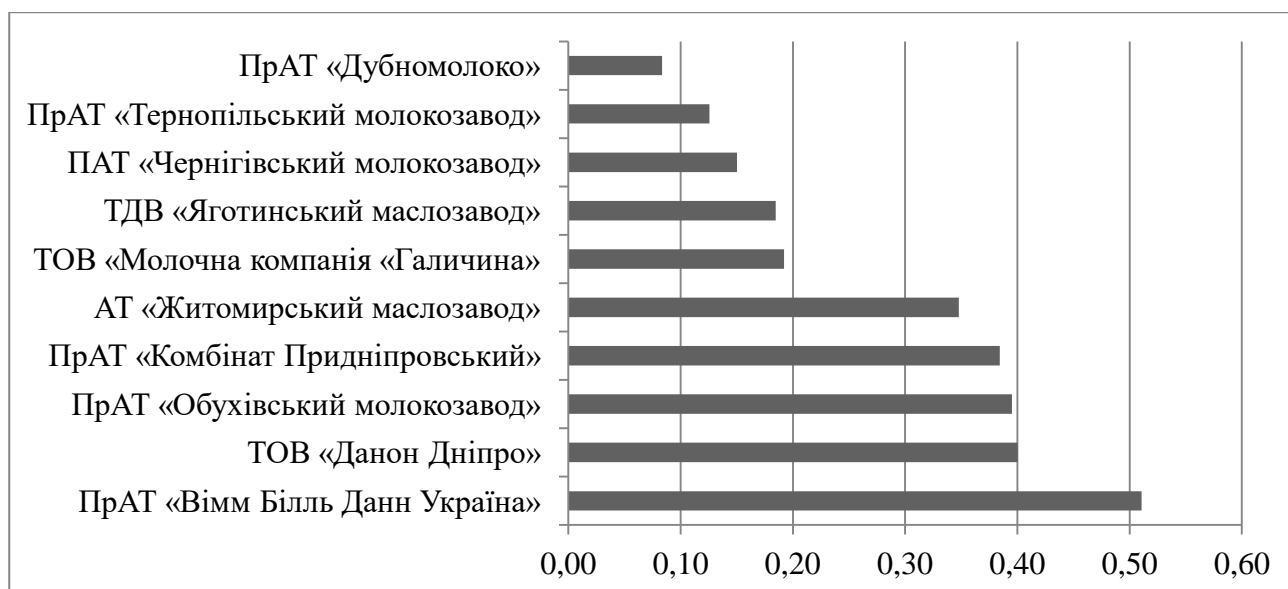

Рис. 1. Таксономічний індекс ефективності діяльності підприємств

Встановлено, що організатором територіального кластеру у відповідному регіоні може виступити: ПрАТ «Обухівський молокозавод», ПрАТ «Комбінат Придніпровський», АТ «Житомирський маслозавод».

У третьому розділі «Організаційно-економічне забезпечення формування кластеру підприємств молочної промисловості» сформовано концептуальні підходи до формування кластерів, оцінено альтернативні форми реалізації економічних інтересів їх учасників при різних типах кластеризації у молочної промисловості, запропоновано методичні підходи до формування територіального кластеру в молочної галузі, запропоновано систему взаємовідносин у моделі територіального кластеру.

На основі проведених аналітичних досліджень виявлена мета та сформовано задачі розвитку підприємств молочної промисловості, реалізація яких можлива лише завдяки формуванню договірних відносин з усіма учасниками ринку. Запропоновані концептуальні підходи до формування кластерів в молочної промисловості реалізують авторський погляд на процес створення кластеру на умовах збалансованості економічних інтересів всіх його учасників, аналізі доцільності та оцінюванні можливостей його формування на визначеній території. Етапи формування кластеру (рис. 2) реалізують визначені цілі та дозволяють забезпечити доцільність та достовірність реалізації мети кластеризації.

Застосування методології кластерного аналізу дозволило виявити, що найпотужнішими учасниками кластерів є підприємства Тернопільської, Вінницької, Сумської, Житомирської областей. Найближчими один до одного за критерієм низьких значень локалізації молочної виробництва, душевого виробництва та спеціалізації є молочні підприємства Дніпропетровської, Донецької та Волинської областей, Закарпатської та Запорізької областей, Київської та Івано-Франківської, Луганської та Львівської областей.

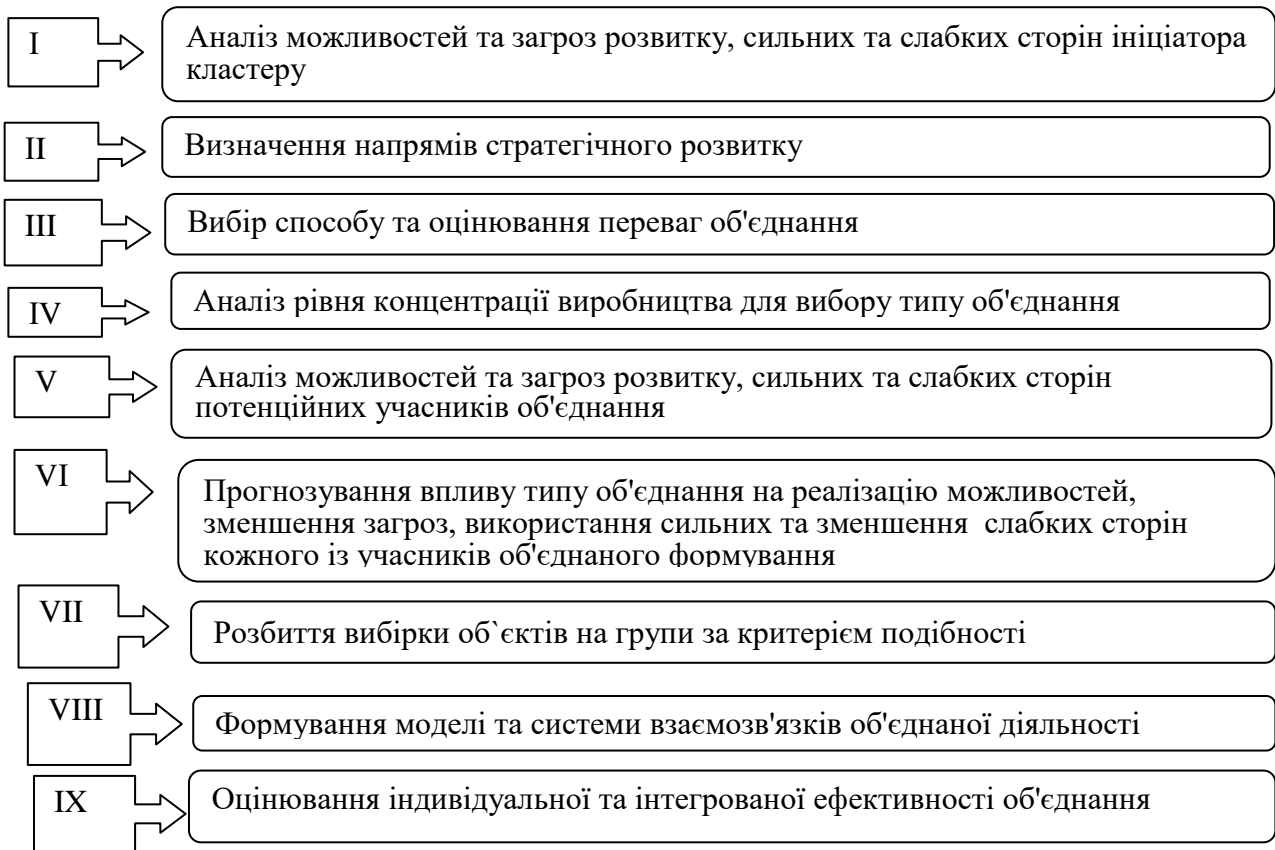

Рис 2. Етапи формування кластеру

Для оцінювання переваг входження підприємства молочної промисловості в кластери побудовано матрицю впливу учасників кластеру на зниження загроз діяльності ініціатора кластеру.

На основі використання методу аналізу пріоритетів за обраними критеріями забезпечення ефективності діяльності підприємств молочної промисловості (якість молочної сировини, зростання частки ринку, рентабельність реалізації, стимулювання споживання) та альтернативними напрямками їх досягнення (територіальний, галузевий, інноваційний, агропромисловий кластери) визначено пріоритетні типи кластерів, які дозволяють підвищити товарність та сортність молочної сировини, та на цій основі збільшити обсяги виробництва продукції з високою доданою вартістю, стимулювати попит на молочну продукцію, зменшити обсяги імпорту молочної продукції та підвищити рентабельність виробництва. Встановлено, що для підприємств молочної промисловості найвища реалізація їх економічних інтересів досягається при умові формування територіального кластеру.

Апробація методу аналізу пріоритетів у секторі виробництва молочної сировини дозволила отримати висновки про різну реалізацію критеріїв розвитку виробників молока при різних типах кластерних формувань. Розрахунками підтверджено, що найвища реалізація економічних інтересів молочного виробництва (підвищення обсягів та якості молока, забезпечення довготривалих договірних відносин та зниження витрат на виробництво) досягається в рамках агропромислових кластерів.

Дослідження передумов створення кластеру дозволило визначити основні з них для молочної промисловості: відсутність великих об'єднань молочної галузі в регіоні, стабільність попиту, наявність молока-сировини у домогосподарств та сільськогосподарських підприємств, рівень розвитку інфраструктури забезпечення.

З метою реалізації авторської концепції запропоновано алгоритм формування кластерної структури, який дозволить визначити оптимальний порядок створення та функціонування кластеру (рис. 3).

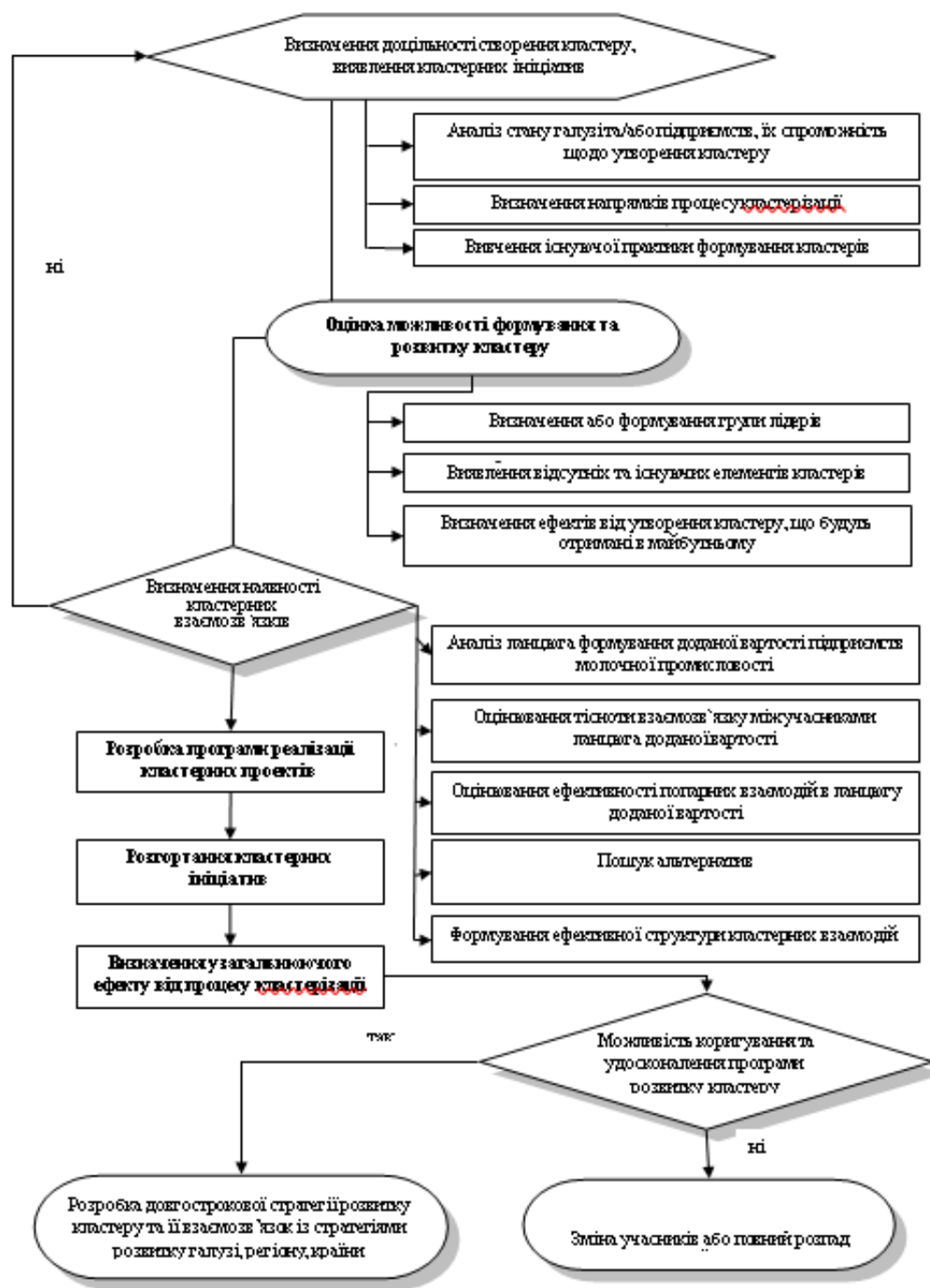

Рис. 3. Алгоритм формування кластерної структури

Метою формування територіального кластеру є якісна та кількісна стійкість ресурсного потенціалу. Шляхом реалізації визначеної мети є підтримка розвитку селянського фермерства. В рамках галузевого кластеру реалізується мета узгодженості дій його учасників на ринку молочної продукції, формування горизонтальної інтеграції виробничих ланцюгів створення доданої вартості. Метою створення інноваційного кластеру є забезпечення інноваційного лідерства на ринку та реалізація політики імпортозаміщення. Ознакою агропромислового кластеру є формування повних замкнених циклів виробництва молочної продукції та зниження ризиків виробництва та реалізації. Означені відмінності в цілях формування кластерів визначають відмінності у задачах, вирішення яких сприятиме досягненню мети, створенні структури, розвитку системи взаємозв'язків, показниках оцінювання результативності функціонування тощо.

За результатами проведеного узагальнення теоретичних підходів до формування кластерів та аналітичних висновків щодо пріоритетів кластероутворення сформовано модель територіального кластеру на прикладі суб'єктів господарювання Київської області (рис. 4). Структурними елементами модельного кластеру є блок кластероутворюючих підприємств (блок 1), блок із вирощування нетелей (блок 2) та блок кластерної інфраструктури (учасників кластеру) (блок 3), які складають єдину систему економічних відносин, що в свою чергу є поєднанням функціональної (планування, стимулювання та контроль) та забезпечувальної (організаційне, нормативне та ресурсне забезпечення) підсистем.

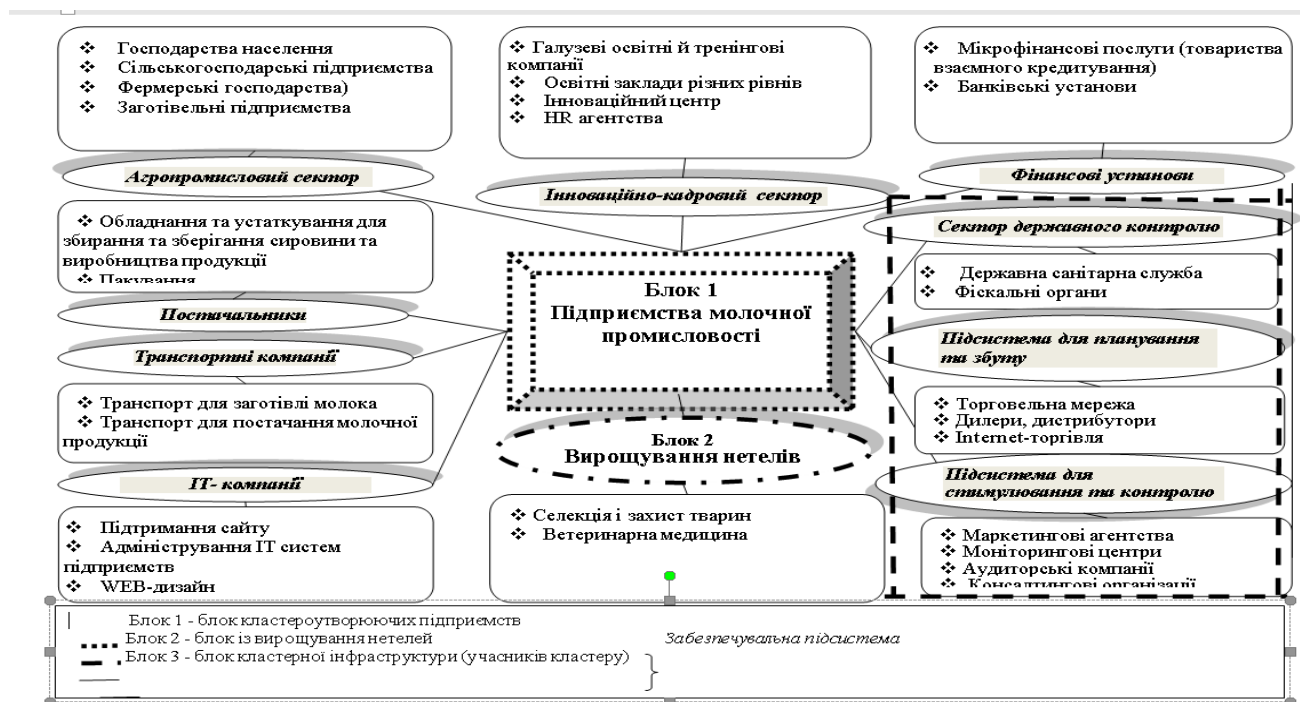

Рис. 4. - Модель територіального молочного кластеру

Застосування методу експертного опитування дозволило виявити очікувані ефекти від формування територіального кластеру за участю підприємств

молочної промисловості, якими є: економічний, соціальний та комунікаційний ефекти. На основі статистичного оцінювання результатів експертного опитування сформовано економіко-математичну модель оцінювання інтегрованої ефективності територіального кластеру, яка дає можливість прогнозувати сумарний ефект кластеру. Встановлення, що найбільший вплив на інтегровану ефективність кластеру матиме економічний (45%) та соціальний ефекти (38% сумарного впливу).

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розвинуто існуючі теоретичні, запропоновано нові концептуальні положення та удосконалено методичні положення, які в сукупності вирішують завдання, пов'язані з формуванням кластерів в молочної промисловості.

На основі проведених досліджень отримано наступні результати:

1. Еволюція наукової думки, яка бере свій початок з досліджень А. Маршалла і триває до нині, сформувала сукупність поглядів на сутність кластерів та організаційно-економічні процеси їх формування, однак виявлено низку невирішених задач в теоретичному, методичному та практичному забезпеченні процесів утворення кластерів. Аналітичні дослідження існуючих наукових напрацювань засвідчили необхідність подальшого розвитку теоретичних та удосконалення методичних підходів до формування кластерів в напрямі врахування сучасних закономірностей економічного розвитку та наявних галузевих особливостей діяльності підприємств.

2. Узагальнення існуючих критеріальних ознак групування кластерів дозволило *доповнити існуючі класифікаційні ознаки групування кластерів ознаками сфери суспільного життя, способу організації, стадій життєвого циклу, типу інтеграції, що сформувало теоретичну основу для ідентифікації атрибутивних ознак кожного із виокремлених типів кластерів та дослідження потенціалу формування кластерів у харчовій промисловості.*

3. На основі виокремлених класифікаційних ознак, та спираючись на теоретичні та методологічні основи їх ідентифікації, *розвинуто економічну сутність базових понять*, пов'язаних з формуванням кластеру, зокрема поняття кластеру, доповнено сутність понять територіального, галузевого, інноваційного, екологічного, соціального кластерів, що дозволило здійснити аналіз територіальної інфраструктури та *сформувати модель територіального кластеру* за участю підприємства молочної промисловості.

4. Аналіз існуючого методичного забезпечення та його відповідність задачам оцінювання доцільності формування кластерів дозволив зробити висновок про необхідність *розробки методичного підходу до оцінювання доцільності формування кластерів у галузях харчової промисловості та обґрунтованого вибору територій в обраній галузі діяльності.* Запропонований методичний підхід *формує інформаційне забезпечення для прийняття економічно обґрунтованих управлінських рішень щодо доцільності утворення територіальних або галузевих кластерів в молочної промисловості.* Апробація

запропонованої методики дозволила виявити підприємства-учасники та підприємство-ядро молочного кластера.

5. Сформовано нові *науково-методичні підходи до формування кластерів в молочній промисловості*, які відображають логічну послідовність дій процесу створення кластеру на умовах збалансованості економічних інтересів всіх його учасників, оцінюванні можливостей його формування на визначеній території. Застосування процесного підходу дозволило сформувати логічну цілісність етапів, організаційних процедур, методів дослідження, використання яких на кожному із етапів забезпечує реалізацію визначеної мети та вирішення задач утворення кластеру.

6. На основі систематизації наукових підходів до кластеризації запропоновано *методичний підхід до вибору типу кластеризації*, який базується на результатах ідентифікації пріоритетів розвитку, існуючих альтернатив їх досягнення та методі аналізу пріоритетів, який дозволив виявити різну збалансованість економічних інтересів виробників молока та молокопереробних підприємств при різних типах кластерних формувань. Встановлено, що найвища збалансованість економічних інтересів виробників молока та молокопереробних підприємств досягається завдяки утворенню агропромислового та територіального кластерів.

7. Систематизація існуючих наукових знань надала можливості для узагальнення методологічних та організаційно-економічних передумов формування кластерних структур. Ідентифіковані атрибутивні характеристики кожного із типів кластерів у частині означення мети формування різних типів кластерів, принципів, економічних передумов, структури та етапів формування кластерів. Розвинуто теоретичні підходи сформували теоретичний базис для розробки концептуальних підходів до формування кластерів в молочній промисловості та забезпечили побудову моделі територіального кластеру.

8. Запропонована модель територіального кластеру реалізує системний підхід до формування кластеру за участю підприємств молочної промисловості, визначає структуру його учасників та систему взаємозв'язків, яка виникає між учасниками кластеру в процесі функціонування управлінської та забезпечувальної підсистем. Сформована модель дозволяє приймати ефективні управлінські рішення щодо утворення кластера, оскільки визначає учасників та процеси, що забезпечують досягнення такої ефективності.

Розроблені в дисертаційній роботі положення утворюють комплекс теоретичних засад, прикладних та методичних рекомендації щодо формування кластерів в молочній промисловості, апробовані в діяльності підприємств з виробництва молочних продуктів та морозива, що підтверджує достовірність та практичну значущість результатів дослідження.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

За результатами досліджень опубліковано 30 наукових праць, зокрема: 3 колективні монографії, 12 статей, які включено до переліку наукових фахових

видань України, із них 3 – до переліку категорії Б, 15 публікацій у матеріалах міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Монографії

1. Ніколаєнко С. М. Характеристика освітньої складової молокопереробного кластерного формування Київської області. *Теоретичні та прикладні аспекти обліку, аналізу і аудиту в системі економічних відносин* : кол. монографія / за ред. Л. М. Чернелевського. Київ : НУХТ, 2021. С. 177–182.

2. Ніколаєнко С. М. Проблеми кластеризації молочної промисловості України. *Фінансово-господарська діяльність підприємств харчової промисловості в умовах глобальної інформатизації* : кол. монографія / за ред. Л. М. Чернелевського. Київ : НУХТ, 2015. С. 187–194.

3. Ніколаєнко С. М. Теоретичні підходи щодо формування кластерної моделі розвитку економіки. *Удосконалення обліку, аналізу і аудиту в умовах глобалізації світової економіки* : кол. моногр. ; за ред. Л. М. Чернелевського. Київ : НУХТ, 2013. С. 109-113.

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Ніколаєнко С. М. Методичні підходи до обґрунтування доцільності та вибору типу кластеру. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 10. С. 30–39.

2. Ніколаєнко С. М. Формування територіального кластера в молочної промисловості. *Бізнес Інформ*. 2022. №10. С. 89–96.

3. Ніколаєнко С. М. Формування кластерів за участю підприємств молочної промисловості. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 9. С. 62–69.

4. Ніколаєнко С.М. Порівняння альтернативних типів формування кластерів за участю підприємств молочної промисловості. *Slovak international scientific journal*. 2022. №63. Рр. 34-37

5. Ніколаєнко С. М. Тенденції створення та функціонування молокопереробного кластеру Київської області. *Slovak international scientific journal*. 2021. №53. Vol. 2. Рр.18–22.

6. Ніколаєнко С. М. Кластери молочної промисловості: передумови та ефективність функціонування. *Агросвіт*. 2015. № 5. С. 84–88.

7. Ніколаєнко С. М. Теоретичні аспекти і передумови створення кластеру молочної промисловості. *Наукові праці НУХТ*. 2015. № 2. С. 62–69.

8. Ніколаєнко С. М. Передумови формування кластерних об'єднань. *Агросвіт*. 2015. № 2. С. 46-49.

9. Ніколаєнко С. М. Світовий та вітчизняний досвід формування кластерних структур. *Агросвіт*. 2014. № 24. С. 46–50.

10. Ніколаєнко С. М. Фактори підвищення конкурентоспроможності регіонів України на основі розвитку кластерів. *Агросвіт*. 2014. № 5. С. 59–62.

11. Ніколаєнко С. М. Характеристика сучасного стану харчової та переробної промисловості. *Інноваційна економіка*. 2014. № 5. С. 31–37.

12. Ніколаєнко С. М. Кластеризація економіки як ефективний механізм підвищення конкурентоспроможності галузі. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 8 (135). С. 193–195.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Публікації за матеріалами наукових конференцій:

1. Ніколаєнко С. М. Структурні взаємовідносини у моделі територіального кластеру. *Розвиток підприємництва як фактор росту національної економіки* : матеріали XXI Міжнародної наук.-практ.ї конф. 23 листопада 2022 р. Київ : Політехніка, 2022. С. 62.

2. Ніколаєнко С. М. Регіональна локалізація харчових виробництв. *Економіка підприємства: теорія і практика* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 жовтня 2022 р. Київ, 2022. С. 52–54.

3. Ніколаєнко С. М. Світові моделі організаційних форм зниження зовнішніх ризиків. *Управління системою фінансово-економічної безпеки соціально-економічних систем різних рівнів функціонування* : матеріали I Всеукраїнської наук.-практ. конф., 16-18 листопада 2022 р. Миколаїв, 2022. С. 72–73.

4. Ніколаєнко С. М. Розвиток теорії кластерів. *Фінансово-економічна платформа парадигмальних змін повоєнного розвитку України* : матеріали I Всеукраїнської наук.-практ.конф. присвяченої пам'яті проф. Войнаренка Михайла Петровича, 27-28 жовтня 2022 р. Хмельницький, 2022. С. 155–156.

5. Ніколаєнко С. М. Кластер молочної промисловості Київської області - доцільність створення. *Сучасні проблеми бухгалтерського обліку та фінансів* : Всеукраїнська наук. конф., 21-22 листопада 2018 р. Київ : НУХТ, 2018. С. 80–82.

6. Ніколаєнко С. М. Кластер – як ефективний напрямок розвиток підприємств молочної промисловості. *Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості* : Міжнар. наук.-практ. конф., 21-22 квітня 2016 р. Київ : НУХТ, 2016. С. 24.

7. Ніколаєнко С. М. SWOT-аналіз та його застосування при оцінці кластерного утворення. *Проблеми сучасної економіки* : VI Міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 лютого 2015 р. Запоріжжя : ГО «СІЕУ», 2015. Ч. 2. С. 113–115.

8. Ніколаєнко С. М. Передумови участі господарств населення в кластері молочної промисловості. *Розвиток національної економіки: теорія і практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 3-4 квітня 2015 р. Івано-Франківськ, 2015. С. 223–224.

9. Ніколаєнко С. М. Перспективи розвитку кластерів в Україні. *Управління сучасним підприємством* : матеріали IX Міжнар. наук.практ. конф., 25-26 квітня 2013 р. Київ : НУХТ, 2013. С. 133–135.

10. Ніколаєнко С. М. Ранжування областей України за індексом конкурентоспроможності. *Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості* : Всеукраїнська наук.-практ. конф., 24-25 квітня 2014 р. Київ : НУХТ, 2014. С. 32–33.

11. Ніколаєнко С. М. Розвиток кластерів – як можливість підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості. *Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК* : матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф., 21-22 листопада 2013 р. Київ, 2013. С. 120–121.

12. Ніколаєнко С. М. Розвиток процесів кластеризації Фінляндії. *Сучасні проблеми розвитку підприємств харчової промисловості* : II Всеукраїнська наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, 13-14 листопада 2014 р. Київ : НУХТ, 2014. С. 43–45.

13. Ніколаєнко С. М. Узагальнюючі підходи до визначення категорії «кластерів». *Нові ідеї в харчовій науці - нові продукти харчовій промисловості* : Міжнар. наук. конф., присвячена 130-річчю Національного університету харчових технологій, 13-17 жовтня 2014 р. Київ : НУХТ, 2014. С. 807.

14. Ніколаєнко С. М. Характеристика стану підприємств молочної промисловості. *Актуальні проблеми економічного та соціального розвитку підприємств харчової промисловості* : II Всеукраїнська наук.-практ. конф., 16-17 квітня 2015 р. Київ : НУХТ, 2015. С. 25–27.

15. Чернелевський Л. М., Ніколаєнко С. М. Розвиток кластерів у країнах з перехідною економікою. *Новітні технології, обладнання, безпека та якість харчових продуктів: сьогодні та перспективи* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 27-28 вересня 2010 р. Київ : НУХТ, 2010. Ч. 2. С. 87.

АНОТАЦІЯ

Ніколаєнко С.М. Формування кластерів за участю підприємств молочної промисловості. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 - економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Національний університет харчових технологій Міністерства освіти і науки України, Київ, 2023.

Досліджено, узагальнено та систематизовано теоретичні підходи до розуміння сутності поняття «кластер» та формування кластерів у світовій та національній економіці. На підставі аналізу наукових досліджень визначено економічну сутність кластеру. Розвинуто підходи до класифікації кластерів ознаками сфери суспільного життя, способу організації, стадій життєвого циклу, типу інтеграції. Доповнено класифікацію кластерів класифікаційною ознакою сфери діяльності, що дозволило доповнити існуюче групування кластерів поняттями «соціальний», «екологічний», «інноваційний», «змішаний кластер».

Досліджено стан та результативність діяльності підприємств харчової промисловості, що дозволило виявити тенденції та закономірності їх розвитку, які проявляються у скороченні кількості підприємств, зміні структури виробництва, зменшенні кількості працюючих тощо.

Застосування статистичного методу оцінювання потенціалу кластеризації на основі розрахунку коефіцієнтів локалізації, душевого виробництва та спеціалізації дозволило виявити різну доцільність та потенційну можливість об'єднання підприємств в кластерні структури різних галузей харчової промисловості.

На основі аналізу виявлено потенційну доцільність формування кластерів молочної промисловості на територіях Київської, Кіровоградської, Сумської, Черкаської, Харківської, Миколаївської, Полтавської, Хмельницької та Чернігівської областей.

Сформовано підходи до формування кластерів в молочній промисловості, які відображають певну послідовність обов'язкових дій, реалізація яких забезпечить досягнення мети шляхом вирішення поставлених задач. Узагальнено етапи формування кластерного об'єднання за участю підприємств молочної промисловості. За результатами проведеного дослідження, визначено пріоритетні типи кластерів. Для оцінювання переваг входження підприємств молочної промисловості в кластери побудовано матрицю впливу учасників кластеру на зниження загроз діяльності ініціатора кластеру (підприємства молочної промисловості).

Застосування методу аналізу ієрархій дозволило виявити різну міру реалізації економічних інтересів підприємств молочної промисловості та сільськогосподарських виробників молока в різних типах кластерів. Запропоновано алгоритм формування кластерної структури, який дозволив визначити оптимальний порядок створення та функціонування кластеру.

Узагальнено ознаки ідентифікації територіального, галузевого, агропромислового та інноваційного кластерів.

Сформовано модель кластеру молочної промисловості Київської області.

Ключові слова: молочна промисловість, територіальний кластер, галузевий кластер, харчова промисловість, ефективність кластеру, формування кластеру.

SUMMARY

Nikolaienko S.M. Formation of clusters with the participation of dairy industry enterprises. - On the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.04 - economics and management of enterprises (by types of economic activity). National University of Food Technologies of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2023.

The theoretical approaches to understanding the essence of the concept of "cluster" and the formation of clusters in the world and national economy have been researched, generalized and systematized. Based on the analysis of scientific research, the economic essence of the cluster is determined. Approaches to the classification of clusters by features of the sphere of social life, method of organization, stages of the life cycle, type of integration have been developed. The classification of clusters was supplemented with a classification feature of the field of

activity, which allowed to supplement the existing grouping of clusters with the concepts of "social", "ecological", "innovative", "mixed cluster".

The state and effectiveness of food industry enterprises were studied, which made it possible to identify trends and patterns of their development, which are manifested in the reduction of the number of enterprises, changes in the structure of production, reduction in the number of employees, etc.

The application of the statistical method of assessing the potential of clustering based on the calculation of the coefficients of localization, mass production and specialization made it possible to identify the various expediency and the potential possibility of combining enterprises into cluster structures of various branches of the food industry.

Based on the analysis, the potential expediency of forming dairy industry clusters in the territories of Kyiv, Kirovohrad, Sumy, Cherkasy, Kharkiv, Mykolaiv, Poltava, Khmelnytskyi and Chernihiv regions was revealed.

Approaches to the formation of clusters in the dairy industry have been formed, which reflect a certain sequence of mandatory actions, the implementation of which will ensure the achievement of the goal by solving the set tasks. The stages of forming a cluster association with the participation of dairy industry enterprises are summarized. Based on the results of the research, the priority types of clusters were determined. In order to evaluate the benefits of dairy industry enterprises joining clusters, a matrix of influence of cluster participants on reducing threats to the activities of the cluster initiator (dairy industry enterprises) was constructed.

The application of the method of analysis of hierarchies made it possible to reveal different degrees of realization of the economic interests of dairy industry enterprises and agricultural milk producers in different types of clusters. An algorithm for forming a cluster structure was proposed, which made it possible to determine the optimal procedure for creating and functioning of a cluster.

Generalized signs of identification of territorial, sectoral, agro-industrial and innovation clusters.

A model of the dairy industry cluster of the Kyiv region has been formed.

Key words: dairy industry, territorial cluster, industry cluster, food industry, cluster efficiency, cluster formation.

Підп. до друку 03.11.2023. Наклад 100 пр. Зам. №
НУХТ. 01601 Київ-33, вул. Володимирська, 68
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 1786 від 18.05.04 р.
